

Вашета Михайло, Златогорський Олексій

(Луцьк)

Результати археологічних досліджень в с. Пересопниця 2011 року

Протягом травня-серпня Рівненською рятивною експедицією ДП «Волинські старожитності» під керівництвом О. Златогорського проводився нагляд за земляними роботами при спорудженні історико-археологічного комплексу в с. Пересопниця Рівненського р-ну. Роботи провадилися на давньоруському городищі (уроч. Шпихтлір), на його посаді (Окольне місто) та в передмісті (уроч. Пастівник).

На городищі закладено шурф розміром 2 × 2 м, який було розширено до загальної площі 7 м. Зафіксовано таку стратиграфію: 0,00-0,25 м - чорний слабогумусований суглинок (орний шар); 0,25-0,55 м - сірий гумусований перевідкладений суглинок із вкрапленнями вугликів і фрагментами печини; 0,55-0,85 м - чорний частково перевідкладений слабогумусований суглинок; 0,85-1,05 м - частково непорушений чорний слабогумусований суглинок, який переходить у бурий перехідний шар; на глибині в середньому 1,1-1,15 м - жовтий материковий суглинок. Виявлено фрагменти ліпної і кружальної кераміки: ліпна представлена розвалом амфорки, фрагментами вінець і стінок з типовими для енеоліту та доби ранньої бронзи технологічними ознаками, фрагментами кераміки та уламком пряслиця доби раннього заліза. Кружальна кераміка представлена фрагментами сіроглиняної кераміки, виготовленої з якісного тіста, інколи вкритої поливою, має якісний випал. За аналогіями датується XIII-XIX ст. Також знайдено металеві (бронзові та залізні) вироби, крем'яні відщепи й уламки тваринних кісток.

На території Окольного міста археологічних об'єктів не виявлено. Зібрано фрагменти кружальної сіроглиняної кераміки давньоруського часу та періоду пізнього середньовіччя. Виявлено також залізні та бронзові вироби, монети XV-XIX ст. При прокладанні кабелю було виявлено на ґрунтовий могильник, де досліджено 12 кістяків, безінвентарних, похованих за християнським звичаєм, імовірно, давньоруського часу.

В урочищі Пастівник проводилося дослідження на всій території ділянки. У ході робіт виявлено могильник, об'єкт і культурний шар періоду Київської Русі, а також культурний шар періоду пізнього середньовіччя (XV-XVII ст.) та окремі знахідки XVIII-XIX ст. Ґрунтовий могильник розташовується поблизу кам'яного хреста, розміщеного в північній частині ділянки. На відстані 3,8 м на північний схід від останнього розчищено дві вирізані з вапняку плити розмірами 2,15 × 0,61-0,66 × 0,19-0,25 м і 1,88 × 0,58-0,69 ×

0,25 м. Плити лежали перпендикулярно одна на одній у формі хреста. Верхня плита була зсунута бульдозером і розміщувалася на рівні сучасної поверхні, нижня - на глибині 0,3 м. Приблизно за 1,6 м на південь від нижньої плити виявлено два випростані поховання та нижню частину третього. Поховання орієнтовані за лінією схід-захід, головами на захід, супровідний інвентар відсутній. Сильно зруйнований об'єкт XI-XIII ст. зафіксовано на території муляжу садиби під час встановлення робітниками частоколу. Шурфом розміром 3 × 1 м розкрито залишки глиняної печі та заглиблення, заповнене фрагментами давньоруського кружального посуду.

Окрім масового матеріалу, цікавими є індивідуальні знахідки виявлені в культурному шарі на території Окольного міста. Серед виявлених матеріалів епохи бронзи цікавою є фрагмент бронзової шпильки, що має аналогії серед матеріалів тшцінецько-комарівської культури (ТКК), довжиною близько 6 см, у верхній частині має п'ять завитків.

Більшість виявлених знахідок відносяться до давньоруського періоду, зокрема: фрагменти булави та енкалпціонів, гудзики, накладки, ювелірні тягарці, хрестовидна підвіска виготовлені з бронзи. Крім того, було виявлено значну кількість залізних виробів давньоруського часу. Детальніше зупинимося на двох з них, а саме на фрагменті булави та хрестовидній підвісці. Булава розсічена навпіл, верхня частина втрачена, має чотири чотиригранні шипи та невеликі виступи на перехресті, оздоблена псевдозерню; втулка – геометричним орнаментом; пустотіла всередині. Розмір 4x5 см. За А.Н. Кірпічниковим відноситься до типу III та датується XII-п/п XIII ст. Часткова відсутність патини, і як наслідок, поява поверхні металу жовтого кольору, ставила перед необхідністю перевірки складу металу даного виробу. Металографічний аналіз показав вміст у ній таких металів:

Ат. номер	Елемент	Серія	Інтенсивність	Концентрація, %
29	Cu	K	212687	79,1294
50	Sn	K	50198	12,7866
82	Pb	L	12932	5,9074
26	Fe	K	3078	1,8229
51	Sb	K	1055	0,2711
47	Ag	K	573	0,0721
28	Ni	K	173	0,0090
83	Bi	L	18	0,0013

Хрестовидна підвіска виготовлена з бронзи округлої форми діаметром близько 2,5 см, висота вуха 0,5 см. По раменах хреста в колі міститься різьблене зображення архангела (Михайла?). Датується давньоруським періодом XI-XII ст.

Серед знахідок пізньосередньовічного періоду переважають цілі та фрагменти пернів, книжна застібка (XIV – XVI ст.) виготовлені з бронзи, та торгова плomba (XIX ст.) виготовлена зі свинцю. Особливо варто відмітити нумізматичний матеріал виявлений на даній території. Найранішою серед виявлених монет є фрагмент аспрона, збережена половина містить зображення імператора з обох боків, виготовлена з міді, нагадує візантійську монету періоду XII-п/п XIII ст. Однак варто відмітити, що в даний період фальшаки подібних монет активно виготовлялись на території сучасної Болгарії. Виявлені також три мідних денарика середини XV ст., срібний денарій Сигізмунда II Августа 1554 р., срібні денарій, двуденарій та білонний тернарій Сигізмунда III Вази, білонний солід Густава II Адольфа (1628 р.), мідні соліди Яна II Казимира та монети XIX-XX ст. Царства Польського та Російської імперії.

Індивідуальні знахідки, виявлені в урочищі Пастівник, одному з посадів літописної Пересопниці, по хронології тотожні до попередньо описаної частини, проте характерною особливістю є більша кількість давньоруської металопластики загалом та християнської зокрема. Цікавими знахідками є елементи одягу, так звані гудзики-дробниці, діаметром 1,6 см оздоблені емаллями та різьблена накладка виконана у вигляді хижого птаха, виготовлені з бронзи, датовані XII-XIII ст. Виявлено також бронзовий кистень, пустотілий, довжиною близько 6 см, шириною 3,5 см, діаметр вуха близько 1 см, в центрі міститься рослинний орнамент, датований XII-XIII ст. Окрему групу знахідок виявлених на даному посаді є предмети християнської металопластики: фрагмент срібного натільного хрестика, має кулеподібні закінчення, на перехресті випуклий, розміри 1,4x1,5 см, висота вуха 0,7 см; чотири бронзових хрестика, хрестик виготовлений з олов'янистої бронзи, всередині хреста зображений хрест із перехрестям, заповнений черню. Розміри 2x1,6 см, висота вуха 0,5 см; дві натільні іконки: бронзова іконка містить кіотне зображення святого, що тримає у правій руці хрест перед грудьми (Св. Григорій?), розміри: 2,3x2,4 см., висота вуха 0,6 см., та бронзова позолочена іконка, що містить кіотне зображення Божої матері Одигітрії, розміри: 1,4x1,7 см., висота вуха 0,7 см; бронзова натільна хрестовина підвіска виготовлена у вигляді хреста із шаровидними випукlostями на кінцях, замкненого в коло діаметром 2,6 см, висота вуха 0,5 см.

Крім того виявлені дві торгові плomби «дорогичинського типу», свинцеву вислу печатку на аверсі якої зображений князь та напис „Борис”, на реверсі – архангел з посохом у правій руці (Гавриїл?).

Таким чином, здійснений працівниками експедиції нагляд за земляними роботами показав значну концентрацію матеріалів для вивчення історії розвитку середньовічної Пересопниці. Виявлені матеріали вказують на потужний центр ювелірного виробництва, зокрема пустотілі (не заповнені свинцем) фрагменти кистеня та булави можна вважати напівфабрикатами, що мали бути закінчені на місці. Логічним виглядало би і виготовлення даних напівфабрикатів на території літописного міста. Ще одним доказом місцевого ювелірного виробництва є розкопане К. Мельник поховання ювеліра. Також цікавим фактом є насиченість ур. Пастівник християнською металопластикою, що є синхронною літописній згадці про заснування Мстиславом Німим монастиря Різдва Богородиці.

Подальші стаціонарні дослідження, безперечно, дадуть новий цікавий матеріал щодо вивчення літописного міста Пересопниці, а також в пізніший період на що вказує багатий керамічний, нумізматичний матеріал та вироби метало пластики відповідних періодів.

Література:

1. Златогорський О.С., Вашета М.П., Самолюк В.О. Археологічні дослідження в с. Пересопниця// АДУ 2012. К.-Луцьк, 2012. с.428-430
2. Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие: - Вып. 2: Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени. - М.-Л: Наука, 1966. - С.47-58.
3. Мельник Е.Н. Раскопки в земле Лучан произведенные в 1897-1898 г./ Е.Н. Мельник // Труды XI археологического съезда в Киеве. М, 1901. с. 507

Рис. 1 Пересопниця. Фрагмент булави.

Рис. 2 Пересопниця. Хрестовидна підвіска.

Рис. 3 Пересопниця. Гудзики-дробниці.

Рис. 4 Пересопниця. Різьблена накладка.

Рис. 5 Кистень

Рис. 6 Натільна іконка із зображенням святого

Рис. 7 Натільна іконка Богородиці Одигітрії

Рис. 8 Хрестовидна підвіска

Рис. 9 Висла печатка аверс

Рис. 10 Висла печатка реверс